

פרשת בראשית

תקציר מושגים שכיחים בדקדוק

תנועה היא אופן הגית האות. ישנם שני קבוצות של תנועות - **התנועות הקטנות** והם פתח, סגול, חירק חסר, קמץ חטוף (קמץ קטן), וקבוץ (וסימנם נחם פל-מכה או נס מכל-פשע) **והתנועות הגדולות** המקבילות להם קמץ רחב, צירי, חירק מלא, חולם ושורוק (וסימנם סוד הוא ליראיו או פיתוחי חותם⁵). **שוא** נראה כשתי נקודות אחת עייג השניה מתחת לאות⁶ והוא אינו נחשב לתנועה. **שוא נח** מורה שצריך לבטא את האות ללא תנועה כלל כמו ריש של "וַיִּרְא" (א,ד), **שוא נע** מבוטא⁷ כחצי סגול כמו שין של "שְׁמַע". באותיות הגרוניות (ולפעמים גם באותיות אחרות) יתפסו **החטפים** את מקום השואים הנעים והם **חטף פתח** כמו בחית של "לְחַנוּךְ" (ד,יח), **חטף סגול** כמו בעין של "אֶעֱשֶׂה-לוֹ" (ב,יח), **וחטף קמץ** כמו בקוף של "לְקַחְהָ-זֹאת" (ב,כג), בדוגמא האחרונה הופיע החטף שלא באות גרונית. כאשר לא יבוא ניקוד באות, היא נקראת **נחה**. אם בכל זאת מבטאים אותה (כדוגמת התנו של "אֶת") אז היא נקראת **נח נראה** ודינו כדן השוא הנח, ואם אינה מבוטאת - כמו אלף של "ברא" אז היא נקראת **נח נסתר**. הא ללא ניקוד הוא נח נסתר ואם תבוא בהא נקודה כעין דגש הנקרא **מפיק הא** אז צריכים לבטא אותה כאילו היתה בשוא נח. לדוגמא: "לעברה ולשמרה" (ב,טו) שכן הוא ברוב הספרים כפי שמביא **המ"ש**⁸.

דגש הוא נקודה בתוך האות כמו במס של "עֲרוֹמִים" (ב,כה) אם לא יבוא דגש באות אז היא נקראת **רפויה**. **דגש קל** הוא מין דגש המציין שיש לקרוא את אחת מאותיות בג"ד כפ"ת במבטא הדגוש שלה, להבדיל מהמבטא הרפוי ששונה הוא. **דגש כבד (חזק)** לעומת זאת מורה על ביטוי חזק יותר של האות כאילו הייתה כפולה לדוג "יַיִמִים" (א,י) כאילו היה כתוב יַיִמִים-יַיִמִים. לפעמים יבוא דגש כבד גם בראש המילה כגון בפא של "עֲשֶׂה פֶרִי". ושני כללים בדבר **אתי מרחיק ודחיק**. אע"פ ששני הדגשים הקל והכבד ניראים אותו הדבר יהיו לנו כללי הדקדוק לעזר להבדיל ביניהם. בדפוסים חדשים יש העושים הבדל בין סוגי הדגשים, וכן בין השוא הנח לנע.

טעם הוא סימן בְּמִקוּם במילה ששם צריך להאריך ולנגן ביותר, ניגונים שונים מסומנים ע"י טעמים שונים. הטעם יכול לבוא בסוף התיבה⁹ ואז המילה נקראת **מלרע** או בתנועה אחת לפניה ואז היא נקראת **מלעיל**. מילה הצריכה לבוא בטעם מלרע אך תחת זאת באה מלעיל כמו "קָרָא לִילָה" (א,ה) נקראת **נסוג אחור**.

העמדות קצרות יותר בהברות קודמות יסומנו ב**מעמיד** (המכונה גם **געיא** או **מתג**) שהוא קו אנכי קטן מתחת לאות, המציין שצריך להאריך בה מעט, ואינו עיקר טעם המילה, לכן לדוגמא במילה "לְרִקִיעַ" (א,ח) יש לעמוד מעט בלמד ולהאריך יותר בקוף ששם טעם המילה.

טעם **מפסיק** או **מלך** הוא טעם שיש להפסיק אחריו מעט, לעומת זאת **משרת** הוא טעם שאין להפסיק אחריו. **מקף** הוא קו אופכי קטן (־) המחבר שתי-מילים להקרא ברציפות כמילה אחת כמו **את-האור כִּי-טוב** (א,ד).

על מושגים אלו ועל אחרים נכתוב בעזרת ה' בהרחבה במאמרים הבאים. וכמו כן עיין ברשימת המושגים בתחילת החיבור.

⁵ אמנם בפסוקים (שמות כח, כא; לטו) מופיע בחיריק חסר בפה. והרחיבו את החיריק למען הסימן.

⁶ בדפוסים חדשים עושים הבדל בין השוא הנח לנע. מסורת ניקוד יהודי תימן היה להשמיט את השוא הנח וממילא כל אות המנוקדת בשוא, השוא הוא נע, אלא שצריכים הבחנה בין או"י אמות קריאה נחות לבין אם הם מנוקדות בשוא נח.

⁷ היום, ובעבר היו מבטאים שונים לשואים הנעים שחלק מהם נשמר אצל יהודי תימן.

⁸ מנחת-שי. ובשם הגדולים מערכת ספרים לרחידי"א כתב **מנחת שי** על כל המקרא מהרב ידידיה שלמה (רפאל) מנורצי (זצוק"ל) מרבני מנטובה, לברר הדק היטב כל המקרא בתיבות נקודות טעמים אותיות עייג הדקדוק והמסורות וכמה ספרים עייג הרמד"ל באור תורה. חבור נחמד ונצרך. והיה בימי הרמד"ל ונתוכח עמו כנראה מסוף קונטרסו אשר בסוף המקרא עייג [עייג בהערת מנחם ציון שם אות צ"ח].

הספר מנחת-שי נדפס לראשונה בעיר מאנטובה לפני קרוב ל-200 שנה. המדפיסים תקנו על פיו את הטעויות שנוצרו במקראות גדולות שנדפס בראשונה

בויניציאה. בהגהותיו על התורה הלך בד"כ בעקבות האור-תורה והרמ"ה אמנם בני"ד היה הוא ראשון המגיהים שכן האו"י והרמ"ה לא העירו על הני"ד. ספר מנחת-שי התקבל בהרבה עדות (עייג בשו"ת זבחי צדק חייג סיי מ"יו) והרחידי"א משבחו מאוד. ⁹ יותר מדויק - במקום התנועה האחרונה במילה.